

Prof. dr. Senadin Lavić
Glavni i odgovorni urednik
Pregleda: časopisa za društvena pitanja
Univerzitet u Sarajevu
Pregled's Editor-in-Chief
University of Sarajevo

UDK 378.4

UNIVERZITET U TOKU

UNIVERSITY STAYING IN TOUCH

Sažetak

Sasvim je upitno da li je danas moguće pojmiti dinamičku strukturu i suštinsko određenje onoga što danas stoji pred nama kao sistem obrazovanja, a prije svega visokoškolskog (univerzitetskog) obrazovanja kao najzahtjevnijeg i najodgovornijeg dijela društvenog sistema obrazovanja. Nekontrolirana lahkoća oprečnih narativa o bolonjskom sistemu obrazovanja, čini se, sakrila je od nas pojam „znanja“ (Wissen) i „obrazovanja“ (Bildung) kao onoga što jeste smisao svih naših nastojanja unutar univerzitetskog obrazovnog sistema.

Čulo se, štaviše, često euforično apostrofiranje samo jedne crte iz cjeline koncepta bolonjskog sistema obrazovanja kao da se sadržaj obrazovanja može svesti na jednu „bitnu dimenziju“. Jedni su posebno govorili o mobilnosti studenata kao da niko nikada prije nije išao u potragu za znanjem na druge univerzitete u internacionalne programe razmjene studenta i profesora i kao da se u mobilnosti ispunjava sam zahtjev za obrazovanjem. Činilo se da je mobilnost glavni sadržaj obrazovanja.

Govorilo se, također, da je potrebno udovoljiti potrebama tržišta, pristati na tržišni zahtjev za obrazovanjem – ono što treba tržištu to je za obrazovanje zadatak i sadržaj. Posebno je apostrofirana primjenljivost, upotrebljivost znanja u svakodnevnoj ljudskoj egzistenciji. Time je slijedilo upozorenje da samo ono znanje koje ima svoju „upotrebnu vrijednost“ može biti smatrano „pravim znanjem“. Time je jasno na univerzitet uvedena tržišna logika i vokabular. O znanju se govori kao o robi, a univerzitet se pojavljuje kao „davalac usluga“. Odjednom on više ne obrazuje čovjeka – cjelovitog čovjeka koji je ujedno i obrazovan i odgojen. Znanje više ne susreće moralnu dimenziju. Zato je izobrazba ili poduka (obuka, Ausbildung) postala „mjera“ obrazovnog sistema, a tek se na trećoj razini počinje govoriti o istraživanju i produciranju novih znanja.

Da li smo mi u stanju da mislimo pojam znanja koji bi u sebi očuvao pluralnu racionalnost današnjeg svijeta i ne bi bio izraz diktata tržišnog reduciranja zbilje i terora pseudopozitivizma koji se plaši znanja u akciji te se skriva iza navodnog

preciznog tabelarnog prikaza zbilje? Ovim pitanjem iskazujemo svijest o kontekstualnoj ovisnosti naših poimanja znanja u savremenom dobu i otvorenu spremnost prihvatanja različitih interpretacijskih shema. Dakle, na kakvom pojmu znanja radimo danas u znanstvenim disciplinama i u znanstvenim zajednicama?

Summary

It imposes, as a legitimate question, whether or not is it possible to comprehend the dynamic structure and essential determination facing us as the educational system. As the most demanding and responsible segment of the social education system, the higher education, bears the brunt - universities foremost. It seems that uncontrolled easiness arising from contrastive narratives on Bologna education system has hidden from us the meaning of “knowledge” (Wissen) and “education” (Bildung) as direction indicator for substance of all our endeavors undertaken within the university education system.

Furthermore, the euphoric highlighting of a single Bologna education system’s feature seemed to prove how one can boil down the education’s content to one “key dimension.” One group spoke with such passion about the student mobility as if no one else before has ever sought knowledge at other universities via international faculty and student exchange programs. It seemed as if the mobility was education’s main content.

There were also discussions concerning the fulfillment of the labor market’s needs. It was suggested that we should accept the market demands for education – the market needs were the task and content. The particular stress was on knowledge’s applicability in human everyday existence. The subsequent warning sent out the message that only knowledge having the “applicable value” can be deemed as “proper knowledge”. This clearly showed the introduction of market logics and discourse at the university, transforming it in the “service provider” and knowledge in commodity. Suddenly university’s educative feature vanished – it does not anymore fashion a complete man who is educated and well mannered. The knowledge and moral dimension lost their contiguous point. Therefore, the training or tutoring (Ausbildung) has become the education system benchmark, whilst the research and production of new knowledge are reserved for the third level.

Are we able to shape the concept of knowledge that would preserve in itself the pluralist rationality of current world and which would not be an expression of the dictates of the market-reduced reality and pseudo-positivism’s terror, afraid of putting knowledge in action and hiding behind the alleged precise tabulation reality? Through this issue we express awareness of the contextual dependence of our understanding of knowledge in the modern age and the open willingness of accepting different interpretation diagrams ... Therefore, on which notion of knowledge we today work on in the scientific disciplines and scientific communities?

Tema našeg razgovora nije nova ni nepoznata. Mogli bismo reći da se ponavlja u određenim razdobljima društvenog djelovanja ljudi, s većim ili manjim intenzitetom i u promijenjenom kulturno-povijesnom kontekstu. Tema univerziteta i njegovog mjesta u društvu spada u najvažnije teme evropske povijesti i njeno razumijevanje određuje epohalne okrete unutar evropske intelektualne orijentacije. Mi danas nasljeđujemo niz ideja koje su tradicionalno predstavljale temeljne principe sistema obrazovanja i koje su služile kao usmjeravajuće vrijednosti u funkcioniranju univerziteta i suštinski određivale njegovo mjesto u društvu.

Onoga časa kada je evropsko prosvjetiteljstvo pokazalo da je budućnost čovječanstva vezana za nauku i znanstvenoistraživački rad i da je u tome osnova slobode čovjeka i njegovog progressa, počela je da se razvija ideja modernog evropskog univerziteta. Danas smo ovdje, između ostalog, i zato što dijelimo svijest o središnjoj važnosti obrazovanja i javnih univerziteta za našu budućnost. Osim toga, mi smo dio velike i važne intelektualne avanture evropskog dijela svijeta koja se odlučila za uspostavu *društva znanja* ili *društva zasnovanog na znanju (knowledge based society)*. Jednu viziju društva znanja imamo već s Francisom Baconom u 17. stoljeću, a u njezinom središtu je inženjerski odnos prema svijetu. Drugu viziju univerziteta imamo od Von Humboldtove reforme Berlinskog univerziteta 1810/1811. godine.

Tradicionalni univerzitet je stajao pred dvostrukim zahtjevom. Na jednoj strani, iz slobode znanosti i formalnog izvođenja iz srednjevjekovnih esnafskih tradicija nadaje se zahtjev na unutarnju samoregulaciju. S druge strane, u nekim evropskim zemljama kakva je Njemačka, naprimjer, „suveren“ (guverner ili ministar kulture) je uvijek imao pravo uplitanja u univerzitet, tako što je preko državnog ispita i kasnije odobravanje poretka ispita ograničavao autonomiju visokih škola.

U pozdravnom govoru na početku zimskog semestra 1952/1953. rektor Univerziteta u Frankfurtu am Main, profesor Max Horkheimer, podsjetio je studente i kolege na razliku između obrazovanja i izobrazbe (Bildung i Ausbildung). Mnogi studenti došli su na univerzitet, prije svega, iz praktične svrhe da steknu neka predznanja za određene pozive, da dobiju akademsku i državnu diplomu uz koju su vezani gotov svi životni tokovi, da nastave tradiciju svoje porodice u učenosti, da ispune volju roditelja ili da se nekako iskažu u povijesnim okolnostima koji ih dodiruju. Mnogi studenti, „Diejenige unter Ihnen“, rekao bi Horkheimer, došli su s mišlju da studij na univerzitetu ne otvara samo bolje privredne i društvene mogućnosti, ne obećava samo uspješnu karijeru, već da *imatrikulacija* (upis na studij) nudi priliku za bogatiji razvitak ljudskih nadarenosti, prirodnih sklonosti čovjeka,

za primjereno ispunjenje vlastitog određenja kao ljudskog bića. Pojam koji se odmah nudi, kaže Horkheimer, kada se želi ova predstava iskazati, jeste pojam **obrazovanja**.¹ Ovdje je Horkheimer na tragu von Humboldtovog pojma *Bildung* i otvoreno stoji u njegovoj tradiciji. Za Von Humboldta obrazovanje čovjeka sastojalo se u tome da se sve njegove individualne različite moći, razum i um, moralno djelovanje, emocije, umjetničko oblikovanje i fantazija tako uzdignu i usavrše da nijedna sposobnost ne ometa ili čak ne potčinjava drugu.

Obrazovanje je osnov svake poduke ili izobrazbe i ono se ne može svesti na postepenu i mehaničku primjenu naučenog, već postavlja zahtjev *saoblikovanja*. To nam kazuje da upravo čovjek ne *postaje* obrazovan nego se *obrazuje/oblikuje* i to isključivo u refleksivnom raspravljanju sa sobom, svijetom i u diskusijama s drugim ljudima i kulturama. Na taj način s obrazovanjem povezujemo mogućnost da se poboljšamo u našoj ljudskosti, da izmijenimo određeno držanje prema svijetu, da svijet vidimo drugačijim očima, da donosimo utemeljene odluke, da budemo u stanju da naš život vodimo prema umnim gledištima.

Sasvim je upitno da li je danas moguće pojmiti dinamičku strukturu i suštinsko određenje onoga što stoji pred nama kao *sistem obrazovanja*, a prije svega visokog ili univerzitetskog obrazovanja kao najzahtjevnijeg i najodgovornijeg dijela društvenog sistema obrazovanja. Nekontrolirana lahkoca površnih narativa o bolonjskom sistemu obrazovanja, čini se, sakrila

¹ U pozdravnom govoru prilikom otvaranja prvog semestra na početku zimskog semestra 1952/1953. godine tadašnji rektor Univerziteta u Frankfurtu Max Horkheimer rekao je: „Diejenigen unter Ihnen, welche heute ihr Studium beginnen, tun gut daran, für einen Augenblick darüber nachzudenken, was sie von diesem Studium sich erwarten. Im Vordergrund steht wohl zumeist der praktische Zweck, sich die Vorkenntnisse für bestimmte Berufe anzueignen, die akademischen und staatlichen Diplome zu erwerben, an deren Nachweis manche, ja allzu viele Laufbahnen heute gebunden sind. Zuweilen mag die Tradition der Familie eine Rolle spielen, der Umstand, daß freie und gelehrte Berufe in ihr heimisch sind, das Vorbild oder der Wille des Vaters, der Druck der Verhältnisse. Zu solchen Momenten tritt jedoch eine Vorstellung, die manche unter Ihnen vielleicht nicht sehr deutlich zu bezeichnen vermochten, von der ich aber glaube, daß sie in verschiedenen Graden des Bewusstseins allen jungen Studenten eigen ist, auch wenn die Härte des Lebens sie davon abhält, sich ihr hinzugeben. Es ist der Gedanke, daß das Studium an der Universität nicht bloß bessere wirtschaftliche und gesellschaftliche Möglichkeiten erschließt, nicht bloß eine Karriere verspricht, sondern zur reicheren Entfaltung der menschlichen Anlagen, zu einer angemessenen Erfüllung der eigenen Bestimmung die Gelegenheit bietet. Der Begriff, der sogleich sich darbietet, wenn diese Vorstellung sich aussprechen will, ist der der **Bildung**“ (Max Horkheimer, *Gesammelte Schriften*, Band 8, *Vorträge und Aufzeichnungen, 1949–1973*, Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1985, str. 409).

je od nas pojam „znanja“ (Wissen) i „obrazovanja“ (Bildung) kao onoga što jeste smisao svih naših nastojanja unutar dotičnog sistema. Čulo se, štaviše, često euforično apostrofiranje samo jedne crte iz cjeline koncepta bolonjskog sistema obrazovanja kao da se sadržaj obrazovanja može svesti na jednu bitnu dimenziju. Jedni su posebno govorili o *mobilnosti* studenata kao da niko nikada prije nije išao u potragu za znanjem na druge univerzitete, u internacionalne programe razmjene studenta i profesora i kao da se u mobilnosti ispunjava sam zahtjev za savremenim obrazovanjem. Činilo se da je mobilnost glavni sadržaj obrazovanja. Govorilo se, također, da je nužno udovoljiti potrebama tržišta, pristati na tržišni zahtjev za obrazovanjem – ono što treba tržištu to je za obrazovanje zadatak i sadržaj. Posebno je apostrofirana primjenljivost znanja u svakodnevnoj ljudskoj egzistenciji. Time je slijedilo upozorenje da samo ono znanje koje ima svoju „upotrebnu vrijednost“ može biti smatrano „pravim znanjem“. Time je jasno na univerzitet uvedena tržišna logika i vokabular te pokazano mnogim disciplinama da bi mogle nestati kao „bespotrebne“. O znanju se govori kao o robi, a univerzitet se pojavljuje kao „davalac usluga“. Odjednom on više ne obrazuje čovjeka – cjelovitog čovjeka koji je ujedno i obrazovan i odgojen. Znanje više ne susreće moralnu dimenziju. Zato je izobrazba ili poduka (podučavanje u vještinama, obuka, Ausbildung) postala mjera obrazovnog sistema.

Ne samo danas, ovdje kod nas, pitanje o tome šta jeste obrazovanje ili šta bi trebalo značiti obrazovanje u našoj društvenoj zajednici zaokuplja većinu intelektualnih zajednica širom evropskog prostora. Nauka je „temelj“ budućnosti ljudske zajednice, dakle, preduvjet razvitaka i prosvjetljenosti. Ne smijemo ni pomisliti šta bi se s nama desilo bez znanstvene zajednice – da li bi to više bila ljudska zajednica? Šta je naš pojam **znanja**? Da li smo u stanju da kažemo kako razumijemo znanje? Koja je politika „oficijelnog znanja“? (Michael W. Apple)

Zanemarujući **koncept znanja** u društvenim i humanističkim naukama kao kritičkoistraživačko propitivanje i tumačenje društvene zbilje, mi djelimično sudjelujemo u organiziranom ideologiziranju ljudi i umjesto prosvjetiteljskih ideala namećemo pomračiteljske ideološke utjehe širom Evrope dok ponovo fašističke grupacije i religijski fundamentalisti s mržnjom prema drugačijem iskazuju svoje zahtjeve za hegemonijom i pripremaju preko šovinizma put u nova pomračenja uma.

Političke oligarhije daju zadatak znanstvenim disciplinama i istraživačima da opravdaju etničko-religijske poduhvate. Znanost je, nažalost, postala *ancilla* politike – zato je postala etno-znanost. Njezin rezultat su provincijalne

akademije nauka i umjetnosti koje trebaju ponuditi utemeljenje/obrazloženje velikih etničkih naracija, a sakriti svjetske kriterije znanstvenosti od mladih istraživača. To je vrhunac paradoksalne tranzicije u koju smo bačeni od devedesetih godina 20. stoljeća. U današnjoj Bosni i Hercegovini kultura, nauka i obrazovanje su bačeni na tlo i dovedeni do mizernog stanja, a nad njima se uspostavila dominacija antikulturne svijesti i neznanstvenih principa.

Društveno-znanstveni dijelovi univerziteta bez istraživačkog procesa uglavnom postaju pričaonice za utvrđivanje krutih **identiteta** i prenošenje „nesumnjivih“ **istina** o njima. To se posebno primijeti na području politologije, historiografije, jezikoslovlja i književne kritike, etničkih studija i tako redom. Umjesto pojmova *znanja* i *istraživanja* imamo opsesivni **kult naslijeđa** koji krivotvori epistemološku krhkost prošlosti. David Lowenthal nas je upozorio da je naslijeđe staro koliko i čovječnost. U našem vremenu naslijeđe je postalo samosvjesno vjerovanje čiji se hramovi i ikone svakodnevno multipliciraju i čija slava potapa javni diskurs.² Znanstvene discipline se pojavljuju kao bastioni istina o našem etničkom sadržaju kroz povijest koji se doživljava statički i primordijalistički. Zato imamo svete govornike koje izriču apsolutne istine i čiji narativi se posmatraju kao sveti tekstovi. Čak se književnost počinje doživljavati kao da je književni tekst rezultat znanstvenih istraživanja i kao da su književni iskazi definitivne istine.

S druge strane, ako bi nam tržišta širom današnjeg svijeta određivala šta treba proučavati i istraživati, onda bi vrlo brzo većina univerziteta bila zatvorena. To je samo jedan od segmenata aktualne **krize ideje obrazovanja**. Čini se da nedovoljno poklanjamo pažnje ovoj dramatičnoj krizi obrazovanja u našem vremenu. O tome upozorava Michael W. Apple u knjizi *Can education change society!*³ Svuda su oko nas efekti zanemarivanja krize društva i obrazovanja: nezaposlenost, rastuća ekonomska **nejednakost**, housing foreclosure, **gašenje fondova** programa za siromašne, gladne i beskućnike, gubitak penzija i zdravstvene brige, buđenje rasizma, antiimigrantski sentiment i nasilje, **kriza** i kraj države blagostanja, porast **prekarijata**, devalvacija školovanja ljudi, rastuće **beznade**, neodgovorne **interpretacijske** matrice, jeftini **cinizam** i usiljena **ironija** nad strašnom sudbinom čovjeka, **kloniranje** „američkog uma“, porast **psihometrije** i

² David Lowenthal (1998), *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge University Press, Cambridge.

³ Michael Apple (2013), *Can education change society*, Routledge, Taylor & Francis, London, New York.

kontrole u obrazovanju, srozavanje intelektualnog rada, erozija znanja i istraživanja itd.

Sistemi obrazovanja u Bosni i Hercegovini su **etnički** i **provincijalno** razbijeni i podređeni velikim političkim konstrukcijama vladajućih oligarhija i uz njih djelatnih ideologija etničko-religijske sadržine. **Etnocentrička reduciranost znanja** predstavlja novi nazadak znanosti u našem sistemu obrazovanja budući da se znanje određuje samo s jedne *point of view* koja je, ustvari, sasvim proizvoljna i slučajna, stvar konstrukcije koja se može mijenjati po potrebi povijesnog trenutka.

Takvi „etnički sistemi znanja“ koji se prenose preko univerziteta bitno utječu na **dezintegracijske procese** u bosanskohercegovačkom društvu i prenaplaćavaju partikularnost, a zanemaruju opće. Na univerzitetima se predstavljaju interesne i političko-ideološke koncepcije i zastupaju interesni projekti iz drugih država. Oni se finansiraju iz proračuna drugih država, a samo deklarativno ponavljaju da su bosanskohercegovački po svojoj orijentaciji. Nažalost, u njima ne prevladava kvalitet i kriteriji nego jednostrana hegemonijska politika iz susjedstva koja potkopava bosanskohercegovačku znanost rušenjem kriterija.

Opasnost je da se znanje pretvori u **kurs** (course), u nekoliko tema, da se pokaže kao „prezentacija“, da se zaboravi „povijest“ znanja, da se reducira na „ogoljenu faktografiju“ bez pozadinskih i dubinskih odnosa, ukrštanja, interferencija, kontradikcija, divergentnih pravaca i da se ponudi kao „nesumnjiva istina“.

Ne smijemo nikako zaboraviti da je univerzitet „kuća znanja“ u kojoj se čuvaju i razvijaju brojne naučne discipline. **Univerziteti imaju društveno nezamjenjiv zadatak/ulogu** da proizvode znanje, da prenose znanje i da oblikuju ljude od znanja koji su neophodni za savremeni život. Taj zadatak je postavljen od Platonove akademije do danas. Bez te djelatnosti u jednom društvu ne može biti napredovanja i razvoja.

Sistem koji smo znali danas više ne postoji. **Sistem potpore** znanstvenoistraživačkoj djelatnosti pao je pred teretom krize društva i globalnih procesa recesije. U našem društvu više ne postoje organizirana adekvatna ulaganja u znanost i fondovi podrške znanstvenim istraživanjima i znanstvenom podmlatku, a to je najbolji pokazatelj stanja svijesti cijele zajednice o važnosti znanstvenog rada u jednom društvu. **Zemaljski muzej** Bosne i Hercegovine je zatvoren, jer politika preko Muzeja igra svoje sramne i antibosanske igre. **Nacionalna i univerzitetska biblioteka** je potisnuta i

svedena na grantove. Očito je da neko namjerno uništava kulturni i znanstveni sadržaj našega društva, čime se ugrožava budućnost BiH. Očito je da je na sceni prostački pristup znanju i znanstvenom radu koji vrhuni u svođenu obrazovanja i kulture na nivo lokalnih etničkih zajednica koje na taj način navodno štite svoju autonomnost i identitet. U provincijalnim konceptima znanja i kulture događa se danas neviđena primitivizacija našega društva. Tamo se znanost, umjetnost, istraživanje i stvaralaštvo pokazuju kao izraz naših etničkih karakteristika identiteta, a ne posmatraju se kao univerzalne ljudske vrijednosti na kojima sudjeluje cjelokupno čovječanstvo. Zato imamo fenomen poluobrazovane ličnosti i paradigmu poluobrazovanosti kao dominantnu formu obrazovanja i tonemo u jednu posebnu vrstu analfabetizma na početku 21. stoljeća.